

Іван Білодід
Павло Плющ

ПРОТИ БУРЖУАЗНО-НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ПЕРЕКРУЧЕНЬ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1.

Класики марксизму-ленінізму, визначаючи суть, значення і функцію мови, насамперед підкреслюють суспільно-історичний характер її походження і розвитку.

Правдиво, науково-об'єктивно висвітлити історію мови можливо, лише пов'язуючи факти і явища мови з суспільними змінами в житті народу.

Зрозуміло, що й історія української мови нерозривно пов'язана з історією українського народу, з його історичними взаєминами з іншими народами. Вона яскраво стверджує насамперед споконвічну єдність і спорідненість трьох братніх східнослов'янських народів – російського, українського та білоруського. Історія української мови, як і російської та білоруської, виявляє також тісні зв'язки і спорідненість східнослов'янських мов із західними (польською, чеською, словацькою й ін.) і південними (болгарською, сербо-хорватською, словінською) слов'янськими мовами.

Дослідження стародавніх літературних пам'яток – як тих, що фіксують державно-ділову мову Київської Русі, в основі своїй східнослов'янську, руську (договори київських князів, «Руська правда», грамоти й ін.), так і творів з мовною церковнослов'янською основою (наприклад, «Слово о законе и благодати...», «Ізборники Святослава» 1073 і 1076 рр. тощо), незаперечно доводять наявність в Київській Русі – могутній державі східних слов'ян – розвиненої літературної мови, яка своїми різновидами (жанрами) обслуговувала різні потреби державного життя і церкви.

Літературна мова Київської Русі, як свідчать пам'ятки, була єдиною, спільною мовою для всіх князівств східнослов'янської держави, єдиною для всіх її великих політичних, економічних і культурних центрів (Києва, Новгород, Галича, Пскова, Полоцька, Ростова-Суздальського й ін.).

Ті елементи живої мови східних слов'ян, які більшою чи меншою мірою фіксуються в пам'ятках, особливо в таких, як «Руська правда» і «Слово о полку Ігоревім» (XII ст.), свідчать про велику близькість східнослов'янських діалектів часів Київської Русі.

Дослідження вчених-філологів, особливо роботи видатного російського мовознавця О. О. Шахматова, показують, що державна єдність східних слов'ян у Київській Русі сприяла зміцненню їх споконвічної мовної єдності. Зближенню діалектів сприяв також розвиток спільної писемної мови.

Так вироблялася в цю епоху спільна загальноруська мова, що й була, як переконливо показують дослідження академіка С. П. Обнорського («Очерки по истории русского литературного языка старшего периода»,

1946), живою основою староруської літературної мови. Ця жива загальноруська мова не була національною мовою якогось одного з східнослов'янських народів (адже тоді ще не були сформовані російська, українська і білоруська нації); це була загальноруська мова східних слов'ян, те спільне джерело, з якого згодом, в силу певних соціально-історичних умов, виробились російська, українська і білоруська мови.

Мовна єдність Київської Русі не припинилась і в період дальшого розвитку феодалізму, з посиленням процесу подрібнення Київської Русі.

Незважаючи на феодальну роздрібненість і процес формування народностей, що почався, етнічна єдність Русі зберігалась. Зберігались економічні, політичні, церковні і культурні зв'язки.

В цю “етнічну єдність”, цілком природно, входить і єдність мовна. В XI, XII, XIII століттях ті діалекти, наріччя, які лягли згодом в основу української мови, (південноруські діалекти), ще не відрізнялися у своїх відмінностях від інших руських діалектів (наріч) настільки, щоб їх, ці південноруські діалекти, можна було назвати самостійною “українською мовою”.

Навпаки, як говорить дослідник цього питання член АН УРСР Л. А. Булаховський, в цей період “народный язык отдельных восточнославянских племен (предков русских, украинцев и белоруссов) не мог еще так сильно различаться от диалекта к диалекту...” («Исторический комментарий к литературному русскому языку», изд. 2, 1939, стр. 6).

Дослідження показують, що в говорах-предках майбутньої української мови деякі окремі відмінні риси спеціаліст-філолог може помітити і в XII, і в XIII століттях (адже численні східнослов'янські діалекти не були тотожні). Однак навіть початок формування української мови, як системи, з певним, потрібним для цього комплексом відмінностей слід віднести до пізнішого часу, тобто до періоду, коли почала створюватися, разом з іншими східнослов'янськими народностями, українська народність, – на XIV століття, а сформування – на XVI століття.

Щодо письмової мови, то Л. А. Булаховський твердить, що з нею “Не меняется положение и с XIII века – с запустением Киева и с сосредоточением русской государственности на северо-востоке, в иной племенной области. И на новых местах, самые названия которых даются нередко из памяти о юге, культивируется тот же традиционный язык, который принадлежал письменности Киевской Руси” («Исторический комментарий...», стор. 7). Подібні ж висновки про спільність, однотипність мови пам'яток Київської Русі (XI-XIII ст. ст.) наводить у своєму дослідженні руської літератури і дійсний член АН УРСР М. К. Гудзій («История древней русской литературы», вид. 3, 1945, стор. 9). Проте слід зауважити, що М. К. Гудзій, повторюючи традиційне твердження акад. Срезневського, Шахматова й інших, у своїй праці основою літературної мови Київської Русі неправильно вважає староболгарську (так звану церковнослов'янську) мову, а не руську.

В літературних пам'ятках XI-XIII століть дослідники мови знаходять риси живих діалектів східних слов'ян, що лягли згодом, з початком формування окремих східнослов'янських народностей і їх мов в основу російської, української і білоруської мов.

Міцної мовної єдності східних слов'ян не змогла зруйнувати і татарська навала XIII ст., що відіграла надзвичайно негативну роль в їх історії. Мова народної маси в усьому істотному зберегла свій східнослов'янський характер і в період перебування українських земель під владою Польщі, хоч літературна українська мова зазнавала в цей час впливу польської мови. Однак цей польський вплив на літературну мову тривав недовго. Як зауважує Л. А. Булаховський, “з часу приєднання України до Росії взаємозв'язки російського і українського народів, які повністю ніколи не переривалися, міцнішають, і це виразно відбивається і на українській книжній мові, і на мові української народної маси”.

Єдність, спорідненість російської і української мов, що вийшли з одного джерела і стверджують кровну єдність російського та українського народів, завжди були гордістю українського народу, символом любові і дружби з великим російським народом.

2.

Українські буржуазні націоналісти, що в інтересах іноземних імперіалістів прагнули зруйнувати дружбу східнослов'янських народів, зокрема братерську дружбу між російським і українським народами, всіляко спотворювали і перекручували історію української мови, зокрема питання її походження.

Пропагатори націоналістичної концепції М. Грушевського переносили його антинаукові погляди і на ділянку мови. Буржуазно-націоналістичні мовознавці І. Огієнко, Ст. Смаль-Стоцький і інші в своїх писаннях грубо фальсифікували факти походження і розвитку української мови. Вони твердили, що українська мова самостійно, окремо від східнослов'янських російської і білоруської мов, існувала ще в VI столітті. Проте, відзначимо, що навіть з буржуазних учених майже ніхто не підтримував цих антинаукових поглядів, знаючи, що в племінних слов'янських діалектах VI століття не можна вбачати якоїсь окремої національної мови. Незграбне націоналістичне підтасування в науці, що його чинили І. Огієнко, Ст. Смаль-Стоцький і інші, виявляється особливо в тому, що вони зовсім нехтують, не визнають існування міцної мовної єдності давньоруської мови Київської Русі, яка (мовна єдність) незаперечно доводиться писаними пам'ятками XI-XIII ст. Але, виконуючи замовлення німецьких імперіалістів, ці “вчені”, фальсифікуючи історію української мови, “доводили” повну відрубність української мови від братньої російської мови.

Єдність східних слов'ян, як і всіх слов'ян, завжди була не до смаку австро-німецьким капіталістам, польській шляхті, українській буржуазії та їх найманцям – Грушевському і його прихвосням!

На націоналістичній концепції побудовані також мовознавчі роботи А. Кримського, який історію української (за терміном А. Кримського – малоруської) мови починав “поневолі” з XI віку (А. Кримський, «Українська мова»*), стор. 97). А. Кримський і бажав би, на догоду Грушевському і його хазяям, “довести”, так само, як Смаль-Стоцький і Огієнко, “одрубність” української мови од інших слов’янських мов ще в VI столітті, але яскраві факти мовної спільності східних слов’ян у XI-XIV ст. ст., факти, які А. Кримський знав досить добре, говорили самі за себе, і Кримський “поневолі” змушений був почати історію “малоруської мови” з XI ст. Однак мовні факти, які наводить сам Кримський, свідчать проти нього: він змушений констатувати, що найголовніші, найвідмітніші фонетичні риси української мови визначалися в XIV ст. Нормально було б зробити з цього правильний висновок про те, що українська мова як система почала формуватись, отже, не в XI ст., а пізніше, з XIV ст. Але цього висновку не дозволяла А. Кримському вся його націоналістична концепція разом з його підтримкою “варязької теорії” заснування Київської держави. Не маючи лінгвістичних чи якихось інших засобів заперечити споконвічну спорідненість російського та українського народів і їх мов, А. Кримський вдався до “антропологічних доказів”: “антропологічної” єдності між росіянами і українцями, на його думку, немає, бо “якщо в крові великорусів сильна домішка фінська, то в крові малорусів, принаймні степових, – сильна домішка тюркська” (92). Таке лице поплічників Грушевського на мовознавчій ділянці.

3.

Більшовицька партія озброїла радянських учених могутньою зброєю – марксистсько-ленінською методологією, яка дає єдино правильне розуміння суспільних процесів, історичних змін і подій. Радянська мовознавча наука на основі вчення класиків марксизму-ленінізму, зокрема їх вчення про мову, дає справді наукове обґрунтування питанням походження й розвитку української мови.

Постанови ЦК ВКП(б) про роботу на ідеологічній ділянці, постанови ЦК КП(б)У «Про перекирчування і помилки у висвітленні історії української літератури в «Нарисі історії української літератури» та «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР», викриваючи низькопоклонство перед буржуазною культурою, викриваючи буржуазно-націоналістичні помилки і перекирчування в роботах деяких учених, зобов’язують кожного науковця методологічно правильно висвітлювати питання історії літератури, мови, мистецтва.

Ця вимога особливо стосується науковців-викладачів, які вчать і виховують молоде покоління у вищій і середній школі.

На жаль, є факти шкідливих перекирчувань і у викладанні історії української мови.

Перед нами мовознавча робота – «Історична граматики української мови», що являє собою курс лекцій доцента А. А. Москаленка, читаних в Одеському державному університеті і Одеському державному

педінституті і виданих в 1946 році Одеським педінститутом на правах рукопису. Ця «Історична граматика» не відзначається науковою глибиною викладу, потрібною для вищої школи. Зате тут бачимо чимало аксесуарів націоналістичної, антинаукової “концепції” походження української мови. Доцент А. А. Москаленко не зважає на факти історії, на те, що, як свідчать дослідження видатних учених, українська народність і її мова починає формуватися з XIV століття.

Він пише**) про “територію України з XII ст., описуючи мовні явища Київської Русі XI-XII століть. А. А. Москаленко неправильно вживає термін “українська мова” (на якій підставі?). Мовні факти XI-XII ст. ст. він виводить із уже згадуваних найдавніших пам’яток, не зазначаючи, що вони, належачи до періоду Київської держави, становлять спільне джерело російської, української і білоруської мов та літератур.

Цілком спрощено подає А. А. Москаленко думку про розвиток української літературної мови. Він вважає, що формування української літературної мови “...в основному закінчилось на початку XX ст.». Ця спрощеність призводить до великої плутанини. Адже відомо, що розвиток української літературної мови XVI-XX ст. ст. — це не одноманітний процес. Так, українська літературна мова XVI-XVII ст. ст. — в основі своїй книжна, далека від живої народної мови. У XVIII ж столітті створюється якісно нова українська літературна мова — вона поступово стає на живу народну основу. Відомо, що цей процес проходив під благодотворним впливом російської мови і літератури на українську мову і літературу.

Звичайно, неправильно вважати, що формування української літературної мови в основному закінчилось на початку XX ст. Це догматичний, а не діалектичний підхід до явищ розвитку мови: адже в радянські часи, внаслідок здійснення лєнінсько-сталінської національної політики, українська літературна мова стала новою якістю, піднявшись на незрівнянно вищий щабель розвитку, і їй, як і іншим мовам братніх республік СРСР, створені всі умови для дальшого розвитку.

В обов’язок доцента А. А. Москаленка як викладача повинно входити також навчання студентів науково-критичному підходу до джерел з історії української мови, особливо старих джерел. У програмах з курсу історії української мови Міністерства освіти наводиться чимало літератури, яка потребує суворого науково-критичного підходу до неї. При наявності таких поглядів, які викладені в «Історичній граматиці» А. А. Москаленка, критичне використання тих джерел неможливе, бо «Історична граматика» Москаленка рясніє націоналістичними перекошуваннями питань походження і розвитку української мови. До речі, Управління вищої школи Міністерства освіти УРСР і досі не дало методичних і методологічних вказівок про критичне використання старої літератури з історії української мови, вказаної в програмі; ця програма сама потребує перегляду і виправлення.

* * *

Українська літературна мова пройшла довгий шлях свого розвитку. Справжній розквіт її став можливий лише в умовах Радянської України, невід’ємної складової частини СРСР, коли українська мова розвинула всі свої стилі і жанри, незрівнянно поширила свій лексичний фонд, збагатила засоби образного мовного виразу, виробила свої чіткі норми. В дружній сім’ї братніх мов Радянського Союзу, при допомозі великої російської мови, українська мова набула тих якостей, які дозволяють їй задовольняти всі потреби соціалістичного будівництва і культурні запити українського народу. Сучасна українська літературна мова відображає нове лице України — лице індустріально-кологоспоної соціалістичної Радянської України. Українською мовою виходять мільйони книг з різних галузей науки, лексичні і фразеологічні засоби для яких фактично створені в українській мові лише після Жовтня. Українською мовою виходять твори великих класиків марксизму-ленінізму — Твори В. І. Леніна і Й. В. Сталіна, що озброюють український народ непереможними ідеями і знаннями для дальшого успішного розвитку — для побудови комунізму.

Буржуазні українські націоналісти (скрипниківці, шумськисти, хвильовисти) не раз чинили диверсії в галузі української мови, намагаючись її спримітивізувати, збіднити, поставити кордони між українською і російською братніми мовами, повернути шляхи розвитку української мови на націоналістичні манівці.

Український народ під проводом комуністичної партії розгромив ці підлі, ворожі замаху і очистив свою мову від тих “приписів”, що їх давали націоналісти.

“Мова — знаряддя розвитку і боротьби” ***) — вчить нас Й. В. Сталін.

Завдання радянської мовознавчої науки, завдання всіх працівників мови і літератури — шліфувати і відточувати це знаряддя, всіляко оберігати від засмічення і спотворення його різними націоналістичними вигадками, правдиво висвітлювати шляхи розвитку української мови, до кінця викриваючи ворожі націоналістичні погляди.

Примітки:

*) Див. розділ А. Кримського у книзі «Нариси історії української мови» акад. Ол. Шахматова та акад. А. Кримського.

**) Редакція має сигнали з Одеси, що доцент А. А. Москаленко продовжує читати лекції за своєю націоналістично-плутаною «Історичною граматикою» й зараз, в 1947-48 навчальному році, і поширює цю книжку по інших вузах.

***) Й. В. Сталін «Как понимает социал-демократия национальный вопрос?», «Большевик» № 23-24, 1939, стор. 62.

Джерело: Радянська Україна. — 1947. — № 213 (4 жовтня). — С. 4.